

SLAVONSKI ARHIVSKI I NOVINSKI ZAPISI O HRVATSKIM ISELJENICIMA U SAD-U OD DRUGE POLOVICE 19. STOLJEĆA DO 1905. GODINE

Ivan BALTA
Filozofski fakultet, Osijek

UDK: 930.25(497.5-3 Slavonija):314.743
314.742(73=163.42)"185/190"(093)

Pregledni rad

Primljeno: 3. 5. 2004.

Rad se bavi analizom slavonskih arhivskih i novinskih zapisa te historiografske građe o hrvatskim iseljenicima u SAD-u od druge polovice 19. stoljeća do 1905. godine. Uzroci iseljavanja bili su ekonomski i politički: slaba isplativost obradbe zemlje i sitnopo-sjedništvo; industrijalizacija i porast broja najamnih radnika; brzo povećanje broja stanovnika, pojačana germanizacija i mađarizacija Slavonije, poglavito velikomađarskim programom julijanske akcije, stranački sukobi i raslojavanje stanovništva. Slavonsko stanovništvo bilo je uglavnom usmjereno na rudarske i poljoprivredne krajeve te industrijske i trgovačke gradove Sjedinjenih Američkih Država. Iseljavanje u Ameriku nije do kraja 19. stoljeća bilo učestalo, pa je u jednom razdoblju više zabrinjavalo useljavanje u Slavoniju iz Bosne i Hercegovine zbog tamošnjih ustanaka. Od druge polovice 19. stoljeća do 1905. godine migracija hrvatskoga stanovništva stalno se povećavala. Razvoj drvoprerađivačke industrije i izgradnja željeznica u Slavoniji omogućili su egzistenciju manjem broju ljudi, uglavnom strancima. Upozoreno je na važno pitanje raslojavanja slavonskih kućnih zadruga i agrarnu krizu, a posebno promjenu nacionalne strukture stanovništva u Slavoniji izazvane iseljavanjem hrvatskoga stanovništva i useljavanjem njemačkih, mađarskih i drugih useljenika u Slavoniju.

Ključne riječi: iseljavanje, Slavonija, promjene

Ivan Balta, Filozofski fakultet, Lorenza Jagera 9,
31000 Osijek, Hrvatska.
E-mail: ivan.balta@os.htnet.hr

UVOD

Prvo važno djelo o iseljenicima iz Slavonije napisao je 1967. Većeslav Holjevac,¹ no i prije toga izdanja bilo je objavljeno više novinskih članaka o iseljenicima po imigracijskim listovima u Americi. Ipak, najvažnija istraživanja o Hrvatima u Americi objavili su u novije vrijeme Ivan Čizmić² i Ljubomir Antić.³

Nakon krize 1874. godine i procvata američke moderne industrijske proizvodnje porasle su i potrebe za novom radnom snagom. Stoga su mnogi zaduženi slavonski seljaci bili očarani obećanjima o dobru životu i o mogućnosti da u kratkom vremenu dobro zarade. Dakle, teške ekonomske i političke prilike u Slavoniji poticale su iseljavanje stanovništva. U svemu tome našli su zajednički interes prijevozne (parobrodarske) kompanije i agencije za prikupljanje ljudi koji žele ići na rad u Ameriku u novootvorene američke rudnike, tvornice i gazdinstava.

O prikupljanju statističkih podataka o iseljenicima odlučeno je tek banskom odredbom 12. prosinca 1898. godine. No i dalje su statistički evidentirani iseljenici iz Slavonije bili samo oni koji su podnijeli zahtjev za izdavanje putovnice, često registrirani kao Austrijanci ili Mađari. Valja pretpostaviti da je bilo i onih iseljenika koji su ilegalno došli u SAD te nisu bili nigdje registrirani.

➔ TABLICA 1
Iseljenici iz Hrvatske i Slavonije u Sjedinjene Američke Države (po Hrvatskom zemaljskom statističkom uredu)

Godine	iselilo se
1900.-1901.	17.815
1901.-1902.	30.223
1902.-1903.	32.892
1903.-1904.	21.105
1904.-1905.	34.932

Do 1900. godine nema pouzdanih podataka o broju iseljenika iz Slavonije, ali od 1900. podaci su pouzdaniji, npr. Josipa Lakatoša.⁴

Podatke o broju hrvatskih iseljenika u SAD-u, između ostalih, objavili su Jure Prpić⁵ i Stjepan Antoljak,⁶ a koji su procijenili znatno veći broj hrvatskih iseljenika u SAD-u, od npr. Hrvatskoga zemaljskog statističkog ureda.

Vjerojatno su prve veće grupe hrvatskih iseljenika iz Slavonije krenule u Ameriku kada su 1848. u Kaliforniji otkrivene bogate naslage zlata.⁷ Iseljenici su do Kalifornije dolazili morskim i kopnenim putem, do New Yorka i New Orleansa, pa su ondje vjerojatno nastale najstarije hrvatske naseobine u SAD-u.⁸

Iz Slavonije su se iseljenici u drugoj polovici 19. stoljeća do 1906. mogli iseljavati slobodno, bez velikih zapreka tadašnjih vlasti. Kada je iseljavanje poprimilo velike razmjere, Hr-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 557-573

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

vatski i slavonski sabor izglasao je 1906. zakonsku osnovu o "izseljivanju" iz Hrvatske i Slavonije, koja je nastojala suzbiti nekontrolirano iseljavanje.⁹

U Sjedinjene Američke Države bilo je dopušteno useliti se na temelju američkoga Zakona o imigraciji, koji je izglasan 3. listopada 1882., a koji je "onemogućavao dolazak inozemnim kažnjenicima, luđacima i ostalim bolesnicima te siromašnim osobama koje bi mogle biti na teret države". Od 1885. u SAD-u je prihvaćen i zakon kojim se zabranjuje dolazak u zemlju unaprijed unajmljenim radnicima ("contract labor"). Tada su uvedene i dvije vrste evidencije za kontrolu priljeva stanovništva (federalni popis pučanstva i migracijska statistika), a potpuni evidencija doseljenika u SAD-u vodila se tek od 1898. godine.¹⁰

O slavonskom iseljeništvu u Americi sačuvani su arhivski izvori, historiografija i novinski zapisi u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (tadašnjim zagrebačkim listovima *Obzoru* i *Narodnim novinama*) i slavonskom Državnom arhivu u Osijeku¹¹ te posebno u tadašnjim osječkim listovima iz druge polovice 19. i početka 20. stoljeća, kao: *Esseker Lokalblatt ...*, *Die Drau*, *Branislav*, *Slavonsche Presse*, *Narodna obrana*, *Pozor*, *Esseker Zeitung*, *Narodni prijatelj* u Muzeju Slavonije u Osijeku.

SLAVONSKE DRUŠTVENO-POLITIČKE OKOLNOSTI POTKRAJ 19. STOLJEĆA DO 1905. GODINE KAO UZROK MIGRACIJA U SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE

Svjetska izložba u Londonu 1851. trebala je poticati želju za industrijskim razvojem europskih regija,¹² međutim ona nije osetno pomogla razvoju Slavonije, kako je primijetio tadašnji izvjestilac osječkih *Narodnih novina*: "gdje nema baš nikakvih tvornicah, i gdje obertnost samo po imenu spoznajemo" te: "Sve se u svijetu dalje diže, samo mi stojimo niže".¹³ Istina, bilo je u Slavoniji već tada manjih pogona s određenim brojem radnika, a prema izvješću osječke Trgovačko-obrtničke komore iz 1859. napominje se kako važna bijaše drvoprerađivačka djelatnost, ali da je šumsko bogatstvo velikim dijelom izgubljeno za industriju zbog nedostatka komunikacija, radne snage i kapitala. Nekoliko godina potom počeo će intenzivnija eksploatacija drvne mase instaliranjem parnih pilana, posebno u podravskom i posavskom dijelu Slavonije.

Za eksploataciju šuma u Slavoniji bile su potrebne ceste, a one su ovisile o skromnim materijalnim mogućnostima lokalnih vlasti. U isto vrijeme redovit promet u Slavoniji bijaše rijekama, a centralni organi zemalja ugarske krune sve će više interesa pokazivati za buduću glavni željeznički prometni put kroz Slavoniju, zbog golemog interesa za izvoz poljoprivrednih proizvoda iz uže Ugarske do jadranskih morskih luka, a

ne samo zbog želje za političkom dominacijom nad Hrvatskom i Slavonijom.

Osim iskorištavanja šuma u Slavoniji, i poljoprivreda je utjecala na razvoj trgovine drvetom, imajući nekoliko razdoblja konjunktura i stagnacije,¹⁴ a posebno kada je slom na bečkoj burzi 1873. uzdrmao drvoprerađivačku privredu cijele Slavonije.¹⁵

U Slavoniji je bila zastupljenija ratarska kultura pšenica, a potom raž, ječam i kukuruz vrlo dobre kvalitete,¹⁶ dok je stočni fond od 1880. bio u stalnom opadanju. Razlozi su ležali u lošim pasminama na seljačkim gospodarstvima, nedostatku stručnih veterinara i oskudici žirovine zbog sječe hrastovih šuma u svrhu drvarenja i krčenja za pašnjake i tovljenja blaga, osobito svinja.¹⁷ U odnosu na bjelogorično drveće, slavonske su se šume smatrale najbogatijima u Monarhiji, a koje će potkraj 19. stoljeća radi trgovine pokupovati "stranci".¹⁸

Neizbježan obračun između gradnje željezničkih pruga, s jedne, i tradicionalnih prometnica (riječne i cestovne), s druge strane, te agrarna kriza što ju je donio proces industrijske revolucije, uz primjenu novih i razrađenijih metoda kapitalističkoga poslovanja, kompleksnije je i teže pogađalo nerazvijene zemlje, kao što je bila Slavonija, gdje je osamdesetih godina 19. stoljeća došlo do teške strukturne krize.¹⁹ Posljedicama krize mogli su se oduprijeti samo krupni veleposjednici, bogatije seljaštvo i seoski zelenaši, dok su ostali slavonski stanovnici bili dobrim dijelom izloženi siromašenju. Srednje i sitno plemstvo bez potrebnoga kapitala nastojalo se spasiti zakupom i napolicom, ali se nije moglo spasiti porodično zadrugarstvo, koje se raspadalo i dovelo do zabrinjavajućega cjepkanja drevnih zadružnih posjeda. Dioba zadruga rezultirala je patuljastim posjedima 1-2 katastarska jutra ("rali"), koji nisu mogli osigurati ni najbjeđnije vegetiranje posjednika i njegove obitelji. Dijelio se i stočni fond, kao i oruđa za obradbu zemlje, a porezi su se povećali pet puta i više, nešto manje urbarijalne obveze, a mnogo više supererogacija.²⁰ U odnosu na cjelokupno područje nagodbene Hrvatske i Slavonije, slavonski je dio bio razvijeniji i u industrijskom poduzetništvu raspolagao je približno polovicom prerađivačke ekonomije, u daleko većem postotku npr. šumske eksploatacije²¹ od ostaloga dijela Hrvatske (prema statističkim godišnjacima Hrvatske i Slavonije).

U osamdesetim godinama 19. stoljeća kriza je rezultirala iseljavanjem iz Slavonije, ponajviše u Ameriku, te useljavanjem u Slavoniju uglavnom njemačkoga i mađarskoga stanovništva. Prema nekim istraživanjima, useljavanje je Nijemaca, a posebno Mađara poprimalo zabrinjavajuće razmjere: "Tako je početkom 20. vijeka u hrvatskim zemljama već bi-

➔ TABLICA 2
Kretanje industrijskoga
poduzetništva i radni-
štva u usporedbi Sla-
vonije i "uže" Hrvatske
1890., 1900. i 1910.
godine

lo oko 300.000 useljenika Nijemaca i Mađara. To je rađeno namjerno da bi se na taj način oslabile pozicije Hrvata", komentirao je istraživač Fuad Stipičević.²²

Godina	Slavonija		"Uža" Hrvatska		Ukupno broj
	broj	%	broj	%	
1890.					
poduzeća	59	53,6	51	46,4	110
radnika	6021	60,9	3871	39,1	9892
1900.					
poduzeća	121	56,8	92	43,2	213
radnika	10462	55,5	8337	44,4	18799
1910.					
poduzeća	126	46,5	145	53,5	271
radnika	12571	53,2	11033	46,3	23604

Prema mađarskoj historiografiji, npr. Józsefa Margitaia,²³ razlozi masovnijega doseljavanja Mađara u Slavoniju bijahu sljedeći: "Mađarske gazde posjećivajući sajmove u Slavoniji, dočuli su da dublje, iza planina, na 40-50 kilometara od željeznice, jedno jutro zemlje stoji 15-20-50 forinti, te da onaj koji ima oko 1000-2000 forinti može kupiti posjed od 20-25 jutara, zajedno sa kućom, okućnicom i privrednim zgradama. Pročulo se to kod kuće, u selu i okolici, pa su manji gazde prodali svoju zemljicu od nekoliko jutara i za tako dobiven novac kupili toliko zemlje, takav posjed o kakvom kod kuće nisu smjeli ni sanjati! Tako je sitni posjednik kod kuće sa 2-3 jutra zemlje postao gazda s posjedom od 20-30 jutra zemlje u Slavoniji. Odjednom bi više porodica krenulo s dobrim konjima i lijepom stokom, štaviše bijaše i takav slučaj, da se preselio veći dio sela, a s njima je otišao i seoski kovač, čičmar, stolar i drugi obrtnici. U prvoj fazi useljavanja išlo se blizu granice, kasnije su se smjeliji i poduzetniji, dobro iskorišćujući oplođenu zemlju, povukli dolje prema jugu".²⁴

Prema mađarskom historiografu Pálu Petriju,²⁵ mađarsko stanovništvo u Slavoniji stalno se povećavalo.²⁶

Porast broja stanovnika Slavonije bio je dodatni motiv za pronalaženje novih rješenja u ubrzanoj industrijalizaciji, u čemu je važno mjesto zauzimao promet, tj. razvoj i izgradnja novih privatnih željezničkih pruga, ali i osiromašenje slavonskoga seljaštva.²⁷ Useljavanje Nijemaca, a posebno Mađara, u Slavoniju dodatno je politiziralo i sukobljavalo razne interese slavonskoga stanovništva. Zbog brojne nepismenosti stanovništva Slavonije, mađaronska julijanska akcija nije sprječavana, dapače je i poticana od lokalnih vlasti, a prema željezničkoj pragmatiki ugarske vlade svaki je zaposlenik na željeznici morao znati mađarski jezik, čime je neizravno kao službeni jezik u Slavoniji uveden mađarski jezik.²⁸

Novoosnovane škole u Slavoniji i prateće akcije programa "Julian" zapošljavale su velik broj ljudi, što je omogućilo siguran izvor prihoda i egzistenciju velikoga broja porodica, a to je bio jedan od razloga što se hrvatsko stanovništvo u Slavoniji nije jako opiralo ovoj velikomađarskoj ideji i programu.

Agrarna kriza i raslojavanje kućnih zadruga, uz osiromašenje seljaštva, mađaronska željeznička politika, pojačano useljavanje Nijemaca i Mađara u Slavoniju, nebriga centralnih vlasti za provinciju, stranačke, političke i nacionalne napetosti – sve je to pojačavalo migracije slavonskoga stanovništva u druge zemlje, poglavito u Ameriku.

U drugoj polovici 19. stoljeća počelo je iseljavanje iz Slavonije, a od 1880. poprima masovniji karakter. Osobito intenzivno bilo je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.²⁹

Zbog procvata američke moderne industrijske proizvodnje nakon krize 1874., porasle su i potrebe za novom radnom snagom. Zaduženi slavonski seljaci bili su očarani obećanjima o dobru životu i o mogućnosti da brzo dobro zarade. Prijevozne (parobrodarske) kompanije, agencije za prikupljanje ljudi koji žele ići na rad u Ameriku te novootvoreni američki rudnici, tvornice i gazdinstava našli su zajednički interes, to više što su teške ekonomske i političke prilike u Slavoniji poticale iseljavanje. Iseljavanjem je promijenjena i nacionalna struktura stanovništva u Slavoniji.

Kolika je bila nebriga centralnih organa kazuje i to što Austrija i Ugarska nisu nikada donijele zakon o emigraciji, dok su Hrvatska i Slavonija donijele Zakon o emigraciji 1883., ali bez znatnijeg utjecaja na iseljeničku politiku, pa je taj zakon ukinut 1901. godine. Jak pritisak na iseljavanje učinio je i nagli porast stanovništva Hrvatske i Slavonije, koji je od 1840. do 1910. znatno porastao, što je iseljavanjem povećalo broj "slobodne" radne snage u Americi.³⁰

SLAVONSKI ARHIVSKI I NOVINSKI ZAPISI O ISELJENICIMA U SAD-U OD DRUGE POLOVICE 19. STOLJEĆA DO 1900. GODINE

O procesu migracija, tj. iseljavanja iz Slavonije, do početka 20. stoljeća postoje rijetki historiografski izvori, uglavnom nerijetko kao novinski zapisi.

Iseljavanje u Ameriku nije do kraja 19. stoljeća bilo učestalo, pa je u jednom trenutku više zabrinjavalo useljavanje u Slavoniju iz Bosne i Hercegovine, a o čemu je 1875. pisao i zagrebački *Obzor*, kao i osječki *Esseker Zeitung*: "Dem *Obzor* wird, unter dem 26. April aus Zupanja im Broder telegrafisch gemeldet, das sich 20 türkische Familien aus Bosnien in Folge dahin geflüchtet haben, und dass sich die Meisten in Schaarweise zu Flucht nach Österreich vorbereiteten." (*Obzoru* se 26. travnja 1875. telegrafski dojavilo da je 20 turskih obitelji

izbjeglo u Bosnu. Mnogi su se u gomilama pripremili na bijeg u Austriju).³¹ Kako se sve to događalo u Bosni i Hercegovini kao dijelu Otomanskog Carstva, "bijeg u Austriju" zapravo je bio bijeg u hrvatske zemlje, posebno u Slavoniju, ili – još konkretnije – u pogranična mjesta Županju i Brod.

Valja pretpostaviti da je za trajanja bosansko-hercegovačkog ustanka migracija hrvatskoga stanovništva u Slavoniju nastavljena, a dio tih migranata nastavio je put prema Americi.

Tadašnje vlasti često su prikrivale stvarne razloge iseljavanja, opravdavajući ih i kao izbjegavanje vojne obveze, te su pozivali vlasti Sjedinjenih Američkih Država da pooštře kriterije prema migrantima i po mogućnosti da ih vrate, izražavajući često lažnu brigu za migrante, kako je to objavljivao osječki provladin list *Die Drau*. Stoga je austrijsko ministarstvo uputilo naredbu Ujedinjenim narodima Sjeverne Amerike zbog iseljavanja iz Austro-Ugarske navodeći: "Upućujemo na to da smo primijetili da se množe slučajevi u kojima 15 do 16-godišnjaci iz Austro-Ugarske dolaze u New-Dorf, tamo uzimaju američko državljanstvo ... Sluti se da je razlog iseljavanja izbjegavanje vojne dužnosti."³²

Osječki list *Die Drau* niz je godina, posebno od 1878., često upozoravao kako se iseljavanje iz Slavonije u zadnje dvije godine znatno povećalo. List *Die Drau* je komentirao kako se Vlada Hrvatske i Slavonije nadala da će izgradnjom željeznica smanjiti iseljavanje, ali piše da je sve bilo uzaludno. Kako bi iseljavanje barem malo smanjila, Vlada je u Basel poslala šefa hrvatskog odjela za iseljavanje, dr. Franka, koji je ondje trebao pregovarati s Direkcijom društva za brodovožnju.³³

Česta je bila praksa iseljavanja iz Slavonije, kako je navodila osječka *Slavonische Presse*, da se ne iseljava izravno u Ameriku, nego u koju zapadnoeuropsku zemlju, a nakon stanovita vremena boravka i priprema, npr. u Francuskoj, iseljenici bi se iselili u Ameriku. Odlazak u zapadnoeuropske zemlje bio je često neorganiziran, što je donosilo nove neugodnosti, pa se upozoravalo: "Budući da u posljednje vrijeme dolazi do pojave, da oni koji traže posao odlaze u Pariz, bez da su se unaprijed raspitali da li ima izgleda da negdje budu zbrinuti i da li postoje ikakve mogućnosti da se u Parizu ili u provinciji nađe bilo kakav posao, obavijestila je komora trgovine i obrta iz Osijeka ... Prije nego što se odvaže na put u Francusku dotični bi se trebali obratiti odgovornoj austrijsko-mađarskoj trgovačkoj komori u Parizu i raspitati se da li postoji mogućnost boravka."³⁴

O jadnom stanju brojnih iseljenika iz Slavonije u Americi, osječki provladin list *Slavonische Presse* objavio je, navodeći na temelju brojnih pisama iseljenika koji su stigli u Ame-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 557-573

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

riku, da je tamošnje stanje vrlo teško. Tako je jedan od emigranata u pismu opisao tamošnje događaje najtužnijim riječima i upozoravao svakoga tko želi emigrirati u Ameriku činjenicom da se stotine nezaposlenih vuku promrzli ulicama i da nigdje ne mogu naći posao. "Kako su većina naših iseljenika postali alkoholičari, tako da svakome savjetujemo da teško zarađeni novac zaradi ipak kod kuće, da se hrani kruhom svoje zemlje, drugim riječima da pokuša sve drugo, samo da ne ide u tuđinu i da se tada nakon nekoliko godina vrati kući možda kao invalid ili kao jadan i bolestan čovjek."³⁵

No broderske kompanije i putničke agencije i dalje prevoze slavonske emigrante, često preko luke Rijeke brodom "Slavonia" u New York. U Rijeku bi npr. danima pristizali iseljenici iz Slavonije, koji su se htjeli ukrčiti na brod ... I u lukama prije ukrcaja često se iseljenike upozoravalo da se "preko velike bare" zabrinjavajuće povećava nezaposlenost, da velik broj iseljenika završava u bijedi te da ne odlaze onamo jer će i oni završiti u bijedi.³⁶

Kako su hrvatski iseljenici iz Slavonije napuštali svoje kuće i zemlju te odlazili u Ameriku, iste kuće i zemlju najčešće su od njih kupovale i na njih se naseljavale mađarske i njemačke porodice. Svakako da je iseljavanje hrvatskoga stanovništva iz Slavonije u Ameriku pogodovalo useljavanju Nijemaca i Mađara u te krajeve, a što je mijenjalo nacionalnu i socijalnu strukturu. Trend iseljavanja iz Slavonije u Ameriku pojačan je potkraj 19. stoljeća. O toj sudbonosnoj pojavi u hrvatskom narodnom životu napisao je bečki list *Information* pregledni članak: "Prava statistika vodi se samo o izseljavanju, koji sele na Sjever. Ameriku. Izseljavanje razvija se od godine do godine u sve većim dimenzijama ... Od 1898. do 1902. g. izselilo se iz Hrvatske i Slavonije 73.967 osoba i to samo u Sjever. Ameriku. Iztiče se osobito sa strane onih, koji nose odgovornost za to razseljavanje naše domovine, da iseljenici u našu zemlju šalju toliko potrebnoga novoga čime da se zle posljedice izseljavanja umanjuju ..."³⁷

SLAVONSKI ARHIVSKI I NOVINSKI ZAPISI O ISELJENICIMA U SAD-U OD 1900. DO 1905. GODINE

Početak 20. stoljeća sve je brojnije iseljavanje iz Slavonije, počevši od 1899., kako je to zabilježila osječka *Narodna obrana* citirajući zagrebački *Obzor*: "Piše *Obzor* iz Banovine, da je tamo zavladao opet prava manija za Amerikom, navlastito među seljačkim svijetom. Ljudi se bezobzirno zadužuju i rasprodavaju svoja gospodarstva, te nastoje, da odu preko mora. Na to ih sili težki položaj u kom se narod Banovine nalazi. Zlo ga bije od svakud, a pomoći nema od nikud..."³⁸ I osječka *Narodna obrana* napominje kako je "izseljivanje iz Slavonije, vrlo jako raste iz dana u dan ..." ³⁹

Iz statističkog izvješća za mjesec rujan 1902., što ga je izdavao Kr. zem. statistički ured u Zagrebu, razabire se da su se "tečajem mjeseca rujna 1902. izselile iz područja kraljevine Hrvatske i Slavonije u Ameriku (sj.) ukupno 895 osobe, a iz slavonskih županijah izselile su se: iz požeške županije 86 (trajno 66), virovitičke županije 62 (trajno 51) i sriemske županije 54 (trajno 43)."⁴⁰ Godine 1903. bijaše zabilježeno u o-sječkom listu *Narodna obrana* da "i kroz Osiek prolaze izseljenici, ali su u nedjelju na kolodvoru sustavljena petorica iz Erduta i Kukujevaca. Niemci su, ali govore dobro hrvatski ..."⁴¹

Bilo je mišljenja da se iseljavanje moglo suzbiti kontrolom iseljavanja i racionalnom gospodarskom politikom te se predlagalo: "Pitanje izseljeničko postaje sve važnijim pitanjem, pa ako potraje još neko vrijeme iseljivanje, kao što se pokazuje u posljednje vrijeme, postat će pitanjem naše narodne egzistencije. Izselilo se iz naših krajeva puno u Sjevernu Ameriku, a većina je tih izseljenika na našu domovinu za vazda izgubljenima ... Gospodarstvenim napretkom zemlje bi oslabilo iseljivanje, a na tome bi radilo osnovano društvo ..."⁴²

Mnogi iseljenici, nemajući posla, živjeli su vrlo bijedno, razočarani što su se odlučili iseliti u Ameriku: "Ima ih ovdje, koji hodaju po smetištu, pa traže, je li tko tamo hljeba bacio, da ne skapa od gladi ... Ima ih na tisuće koji bi natrag u domovinu, a nemaju s čime."⁴³

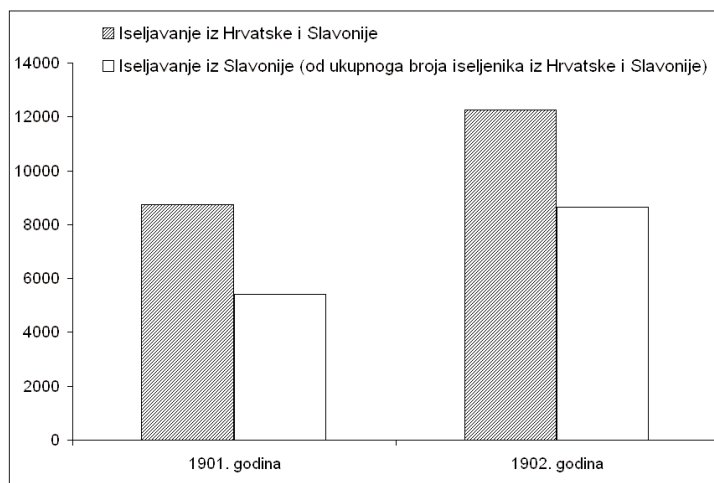
Masovno iseljavanje iz Slavonije izazvalo je veliku zabrinutost početkom 20. stoljeća, o čemu dramatično objavljuje članak lokalni slavonski list *Narodna obrana*: "Iseljavanje iz Slavonije poprimilo je u posljednjem desetljeću takav zamah, da je za našu zemlju postalo već ozbiljno pitanje, koje zabrinjuje i javne i privatne krugove ... Najkreplji element ostavlja svoju rođenu grudu ne samo iz siromašnijih, nego i bolje stojećih krajeva, tako da su neki predjeli napose u području ove komore skoro opustili, a diljem se već osjeća nestašica radnih sila u gospodarstvu. Uzroci ove neutješne pojave dublje su naravi nego što se možda pričinja. Pravi uzrok leži u nepovoljnom i nazadujućem stanju našeg općeg gospodarstva i s tim u savezu stojeće teško podnašanje javnih tereta teške životne prilike našeg seljaka ... Prema iskazima kr. zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu, iz Hrvatske je iselilo 1901. godine 8737, a 1902. godine 12.257 osoba, od čega je iz Slavonije 1901. godine bilo 5426, a 1902. godine 8653 osobe."⁴⁴

Iako je Slavonija bila i prostorno manja i s manjim brojem stanovnika od Hrvatske, 1901. i 1902., bilježi veći postotak iseljavanja, a što je rezultat opće agrarne krize povezane s društveno-socijalnom krizom toga vremena.

Iseljavanje iz Slavonije u Ameriku nije imalo samo razloge u općoj gospodarskoj krizi nego i u drugim razlozima, isti-

na ne brojnim, ali interesantnim za tadašnje medije, koji su ih objavljivali. Tako je bilo objavljeno kako je "Trgovački pomoćnik Heinrich Veber rodom iz Neudorfa kraj Vinkovaca namješten u trgovini g. Ilije Vecelberga u Niemcima, a kasnije kod trgovca g. Franka u Tovarniku, pobjegao u Ameriku, jer je htio naći Mariju Siverić u koju se zaljubio te tako tamo i ostao.⁴⁵

➔ GRAFIKON 1
Statistička usporedba
iseljavanja iz Hrvatske
i Slavonije 1901. i
1902. godine prema
Kralj. zemalj. statistič-
kom uredu u Zagrebu

Od siječnja 1901. do srpnja 1902., prema američkim službenim izvješćima, iz Hrvatske i Slavonije u SAD se uselila 48.161 osoba, a u Americi živi oko 300.000 Hrvata.⁴⁶ Ujesen 1903. "Vlada Američkih Sjedinjenih Država izdala [je] nov zakon, koji uređuje i ograničuje useljavanje u Ameriku. Svaki iseljenik pri stupanju na američko tlo mora platiti nekoliko dolara tzv. osobnog prometa. Luđacima, idiotima, siromašnima, prosjacima i osobama zaraženima bolestima ulaz je zabranjen."⁴⁷ Stanovništvo Slavonije koje se namjeravalo iseliti nije poštovalo preporuke i zabrane o iseljavanju, pa su osječke *Narodne novine* 1. listopada 1903. objavile: "Kako je hrđavo gospodarsko stanje vidi se po broju iseljenika iz Hrvatske i Slavonije, iz Zagreba u subotu na večer je otišlo preko Graza u Hamburg 117 iseljenika. Preko Ljubljane je prekjučer otišlo 168 iseljenika, a preko Rijeke prekjučer ujutro 183. Znači u dva dana 486 osoba."⁴⁸

Američke vlasti su svojim zakonima sve više komplicirale ulazak stranaca u zemlju, na što je upozorio dopisnik zagrebačkoga lista *Obzor* u Americi: "Ovdje svakim danom postaju stroži doseljenički zakoni ili, bolje, svakim danom doseljenički činovnici strože tumače doseljeničke zakone. Često puta se sad događa da uslijed velike strogosti na Ellis Islandu bude zaustavljeno tjedno po par stotina doseljenika raznih narodnosti, a razumije se da među njima uvijek bude i naših ljudi. Doseljenički povjerenik Williams izdao je naredbu da svi do-

seljenici, koji putuju u unutrašnjost zemlje, pošto su im sve stvari pronađene u redu, moraju čekati na doseljeničkom otoku brzojavni odgovor rođaka, braće, prijatelja, koji se obvezuju da će ih uzdržavati i privremeno im pomagati."⁴⁹

Učestalo su se u osječkim novinama objavljivala pisma već odseljenih Slavonaca u Americi, pa se navodilo: "Piše nam prijatelj iz Philadelphie pismo, kojim hoće naročito svoju braću slavonske Hrvate da odvрати od seljenja u Ameriku. Dobro mi je poznato, da imade mnogo naših Hrvata, koji bi rado prije ili poslije ovamo doći, da svoju sreću postignu. Ali to im na žalost neće ovaj puta poći za rukom, jer će doći sami od svoje volje u veliku bijedu, a gdje koji ili možda većina u svoju propast. Svoj će krvavo zasluženi novac na put potrošiti, a ovdje poslije čine gorko oplakivati, jer se je ovdje već toliko stranih ljudi nakupilo, da ih je na tisuće bez posla."⁵⁰

Pooštrenje iseljavanja pokušalo se i osnivanjem novog ureda za iseljavanje i gašenje svih dotadašnjih privatnih agencija za iseljavanje, a koji "će stajati pod državnim nadzorom. Usljed tog će morati dana 31. prosinca 1903. obustaviti svoj rad sve privatne agencije za iseljavanje, tako da će se njima koristiti i Slavonci, jer su time ukinute sve privatne agencije."⁵¹

Unatoč tome što postoji ured za iseljenišтво, razne agencije i dalje djeluju, čak se i reklamiraju u gotovo svim tadašnjim novinama. Tako je u Baselu u Švicarskoj anglo-kontinentalni putnički ured van Spyka reklamirao kako prevozi svoje iseljenike do američkih luka za četiri dana.⁵² I agencija Franka Zottija iz Basela reklamirala je prijevoz preko oceana, od engleskih i francuskih do američkih luka za šest dana.⁵³ Belgijska agencija *Red Star Linie* u svojem je uredu u Beču reklamirala putovanja iz Antwerpena u New York,⁵⁴ a druga belgijska agencija, P. Canon, putovanje do Amerike nudila je za najjeftiniju cijenu, izvrsnu hranu i poslugu. Francuska agencija *Amerika* u uredu u Beču, nudila je vozne parobrodske i željezničke karte iz Havrea.⁵⁵ Nadalje, agencija *L. Mašek i drug.* nudila je "odpremanje osoba radničkog i seljačkog staleža" iz Havrea u New York za 6-7 dana, a zagrebačka poslovница *J. grof Drašković* po kraljevskoj zemaljskoj vladi nudila je "odpremu putnika za Ameriku za tri linije": Hamburg – Amerika linija, Red Star linija i Austro-Amerika.⁵⁶

Unatoč svemu, unatoč upozorenju iseljenika koji su stigli u Ameriku da je ondje život težak, unatoč restriktivnim američkim zakonima za useljavanje i restrikcijama vlasti Hrvatske i Slavonije u suzbijanju iseljavanja u Ameriku, iseljavanje iz Slavonije nastavilo se u još većem opsegu, poglavito od 1905. godine.

Iseljenici iz Slavonije u nekoliko su se naraštaja zadržali i ostali živjeti u novoj domovini, dobivajući državljanstvo i postajući punopravni građani Sjedinjenih Američkih Država.

BILJEŠKE

- ¹ Većeslav Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Matica hrvatska, Zagreb, 1967.
- ² Ivan Čizmić, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*, Zagreb, 1982.
- ³ Ljubomir Antić, *Hrvati u Americi*, Zagreb, 1985.
- ⁴ Josip Lakatoš, *Narodna statistika (Hrvati u prekoceanskim zemljama)*, Zagreb, 1914., str. 65.
- ⁵ Jure Prpić, *The Croatian Immigration in America*, New York, 1971.
- ⁶ Stjepan Antoljak, *Pregled hrvatske povijesti*, Zagreb, 1943.
- ⁷ Prve vijesti o "zlatnoj groznici" u Hrvatsku je donio Tomo Skalica rodom iz Slavonskog Broda, *Neven*, Zagreb, 1854. i 1855.
- ⁸ Milos M. Vujnovich, *Yugoslav in Louisiana*, Greatna, 1974., str. 49.
- ⁹ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond: *Kraljevski ministar hrvatsko-slavonsko-dalmatinski, god. 1906.*, br. 40.
- ¹⁰ Većeslav Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Matica hrvatska, Zagreb, 1967., str. 63.
- ¹¹ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (fond: *Zapisnici Skupština županija Virovitičke, Srijemske i Požeške*, fond: *Narodne novine, Obzor ...*) i Državni arhiv u Osijeku (*Zapisnici osječkog gradskog poglavarstva ...*).
- ¹² Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb, 1985., str. 268-269.
- ¹³ *Narodne novine*, Zagreb, br. 152., 4. VII. 1851., i *Narodne novine*, Zagreb, br. 163., 17. VII. 1851.
- ¹⁴ Igor Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Zagreb, 1972.
- ¹⁵ Igor Karaman, *Privredni položaj Slavonije u Habsburškoj monarhiji pod nagodbenim sustavom (1868-1918.)*, Sl. Brod, 1966.
- ¹⁶ P. Matković, *Hrvatska i Slavonija u svojih fizičnih i društvenih odnosajih*, Zagreb, 1873., str. 58-61, citira Agneza Szabo, Demografska struktura stanovništva civilne Hrvatske i Slavonije u razdoblju 1850-1880., *Historijski zbornik*, XL. (I.), Zagreb, 1987.
- ¹⁷ Državni arhiv, Osijek, fond: *Trgovačko-obrtnička komora Osijek, Izvješće Trgovačko-obrtničke komore Osijek 1881. (Slavonske šume)*, 59.
- ¹⁸ Agneza Szabo, Demografska struktura stanovništva civilne Hrvatske i Slavonije u razdoblju 1850-1880., *Historijski zbornik*, XL. (I.), Zagreb, 1987., str. 191.
- ¹⁹ Rudolf Bičanić, *Doba manufaktura u Hrvatskoj i Slavoniji (1750-1860.)*, Zagreb, 1951. i *Industrijska revolucija u Hrvatskoj, Historijski zbornik*, I., Zagreb, 1948., str. 67-102.
- ²⁰ Fuad Stipičević, *Istorija naroda F.N.R. Jugoslavije*, II., Sarajevo, 1961., str. 183.
- ²¹ Igor Karaman, *Društveno-ekonomski uvjeti razvoja "kombinata Belišća" do 1918. god.*, Zbornik radova "Kombinat Belišće kao činilac privrednog razvoja" Belišće, 1978., JAZU, Centar za znanstveni rad, II., Osijek, 1980., str. 79-94 (isto: Igor Karaman, *Privreda i društvo u 19. stoljeću*, Zagreb, 1972., str. 302-348.).
- ²² Fuad Stipičević, *Istorija F.N.R. Jugoslavije*, II., Sarajevo, 1961., str. 173.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 557-573

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

- ²³ József Margitai, *A szlavóniai magyarság sorsa, nemzeti vedelme és a Magyar-horvát testveriség (Sudbina slavonskog mađarstva, narodna obrana i mađarsko-hrvatsko bratstvo)*, Budapest, 1907., str. 21.
- ²⁴ Josip Gujaš, "Nacionalna obrana" Mađara u Slavoniji na prijelomu XIX. i XX. st. u okviru "Slavonske akcije", *Historijski zbornik*, XXIII-XXIV, Zagreb, 1970./71., str. 66.
- ²⁵ Pál Petri, *A Julián-egysület története (Povijest Julijanskog društva)*, Budapest, 1937. (bilj. 4.).
- ²⁶ *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, I., Zagreb, 1905. i 1913.
- ²⁷ Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Zagreb, 1987., str. 94-101.
- ²⁸ *A magyar királyi államvasútak (O mađarskim kraljevskim državnim željeznicama)*, Gatósága, Budapest, 1917.
- ²⁹ Većeslav Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Matica hrvatska, Zagreb, 1967., str. 20.
- ³⁰ Ivan Balta, Slavonski arhivski i novinski zapisi o hrvatskim iseljenicima u SAD-u u razdoblju od 1905. do 1910. godine, *Društvena istraživanja*, br. 67., Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2003., str. 765-788.
- ³¹ Flüchtlinge, *Esseker Zeitung*, Esseg, 29. April 1875. Izbjeglice, *Osječke novine*, Osijek, 29. travnja 1875.
- ³² Auswanderung aus Österreich-Ungarn nach Amerika, *Die Drau*, Sonntag, Essek, 26. Februar 1893., Seite 3. Iseljavanje iz Austro-Ugarske u Ameriku, *Drava*, nedjelja, Osijek, 26. veljače 1893., str. 3.
- ³³ Die Auswanderung aus Kroatien, *Die Drau*, nr. 258., Esseg, 10. November 1913., Seite 3. Iseljavanje iz Hrvatske, *Drava*, br. 258., Osijek, 10. studeni 1913., str. 3.
- ³⁴ Die Auswanderung nach Frankreich, *Die Slavonische Presse*, nr. 172., Esseg, 6. März 1914., Seite 3 Iseljavanje u Francusku, *Slavonski tisak*, br. 172., Osijek, 6. ožujka 1914., str. 3.
- ³⁵ Zur Auswanderung nach Amerika, *Die Slavonische Presse*, nr. 53., Sonntag, Esseg, 5. März 1911., Seite 4. O imigraciji u Americi, *Slavonski tisak*, br. 53., Osijek, nedjelja, 5. ožujak 1911., str. 4.
- ³⁶ Auswanderungswesen, *Die Slavonische Presse*, Esseg, 9. Oktober 1904., Seite 4. Bit iseljavanja, *Slavonski tisak*, Osijek, 9. listopad 1904., str. 4.
- ³⁷ Razseljavanje iz Hrvatske, *Narodna obrana*, god. 1., br. 29, subota, Osijek, 20. prosinca 1902., str. 3.
- ³⁸ Manija za Amerikom, *Narodna obrana*, br. 30., Osijek, 7. II. 1905., str. 3.
- ³⁹ Naseljivanje iz Hrvatske i Slavonije, *Narodna obrana*, br. 96., Osijek, 25. IV. 1905., str. 3.
- ⁴⁰ Izseljivanje iz područja Kraljevine Hrvatske i Slavonije mjesecarujna o.g., *Narodna obrana*, god. 1., br. 16., četvrtak, Osijek, 4. prosinca 1902., str. 3.
- ⁴¹ Izseljenci, *Narodna obrana*, god. 2., br. 62., utorak, Osijek, 17. ožujka 1903., str. 3.
- ⁴² Izseljivanje u Ameriku, *Narodna obrana*, br. 163., Osijek, 17. VII. 1905., str. 1.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 557-573

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

- ⁴³ Kako je našima u Americi, *Narodna obrana*, br. 284., Osijek, 9. XII. 1905., str. 4.
- ⁴⁴ Nепrestano iseljavanje, *Narodna obrana*, Osijek, 27. kolovoza 1903.
- ⁴⁵ Bijeg u Ameriku, *Narodna obrana*, Osijek, 10. kolovoza 1903.
- ⁴⁶ Seljenje u Ameriku, *Narodna obrana*, Osijek, 4. kolovoza 1903.
- ⁴⁷ Opomena iseljenicima, *Narodna obrana*, Osijek, 21. rujna 1903.
- ⁴⁸ O iseljavanju, *Narodna obrana*, Osijek, 1. listopad 1903.
- ⁴⁹ O doseljavanju u Ameriku, *Narodna obrana*, br. 249., Osijek, 23. listopada 1903.
- ⁵⁰ Ne selite se u Ameriku, *Narodna obrana*, br. 288., Osijek, 17. prosinac 1903.
- ⁵¹ Novi ured za iseljavanje, *Narodna obrana*, br. 295., Osijek, 28. prosinac 1903.
- ⁵² Reklame za Ameriku, *Narodna obrana*, br. 261., Osijek, 10. IX. 1907., str. 7.
- ⁵³ Reklame za Ameriku, *Narodna obrana*, br. 261., Osijek, 10. IX. 1907., str. 6., i br. 269., 20. XI. 1907., str. 6.
- ⁵⁴ Reklame za Ameriku, *Narodna obrana*, br. 191., Osijek, 18. VIII. 1907., str. 7.
- ⁵⁵ Reklame za Ameriku, *Narodna obrana*, br. 244., Osijek, 20. X. 1907., str. 7.
- ⁵⁶ Reklame za Ameriku, *Narodna obrana*, 1907. (više brojeva).

LITERATURA

- Antić, Lj. (1985.), *Hrvati u Americi*, Zagreb, Globus.
- Antoljak, S. (1994.), *Pregled hrvatske povijesti*, Split, Splitski književni klub.
- Balta, I. (2003.), Slavonski arhivski i novinski zapisi o hrvatskim iseljenicima u SAD-u u razdoblju od 1905. do 1910. godine, *Društvena istraživanja*, 12 (5): 765-788.
- Bernics, F. (1994.), *A Julián akció (O julijanskoj akciji)*, Pécs, Pannónia könyvek.
- Čizmić, I. (1982.), *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*, Zagreb, Globus.
- Gelo, J. (1987.), *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Zagreb, Globus.
- Holjevac, V. (1967.), *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, Matica hrvatska.
- Lakatoš, J. (1914.), *Narodna statistika*, Zagreb, Hrvatski štamparski zavod d. d.
- Pavličević, D. (2000.), *Povijest Hrvatske*, Zagreb, P. I. P. Pavičić.

IZVORI

- Die Drau* (26. Februar 1893), Auswanderung aus Österreich-Ungarn nach Amerika, Sonntag, Essek, Seite 3.
- Drava* (26. veljače 1893.), Iseljavanje iz Austro-Ugarske u Ameriku, nedjelja, Osijek, str. 3.
- Die Drau* (10. November 1913), Die Auswanderung aus Kroatien (nr. 258), Esseg, Seite 3.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 557-573

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

Drava (10. studeni 1913.), Iseljavanje iz Hrvatske, (br. 258), Osijek, str. 3.

Državni arhiv u Osijeku (fond: *Zapisnici osječkog gradskog poglavarstva ...*).

Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond: *Kraljevski ministar hrvatsko-slavonsko-dalmatinski, god. 1906.*, br. 40.

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (fond: *Zapisnici Skupština županija Virovitičke, Srijemske i Požeške*, fond: *Narodne novine, Obzor ...*).

Osječke novine (29. travnja 1875.), Izbjeglice, Osijek.

Esseker Zeitung (29. April 1875), Flüchtlinge, Esseg.

Slavonian Archive and Newspaper Records on Croatian Emigrants to the USA from the Second Half of the 19th Century to 1905

Ivan BALTA
Faculty of Philosophy, Osijek

The paper deals with the analysis of Slavonian archive and newspaper records and historiographic materials about Croatian emigrants in the USA from the second half of the 19th century to the year 1905. The causes of emigration were both economic and political: low cost-effectiveness of soil cultivation and smallholding; industrialisation and the growth of the number of wage labourers; rapid growth of population, intensive Germanisation and Hungarianisation of Slavonia, mostly through the Greater-Hungarian July Action Programme, party clashes, and population disintegration. The Slavonian population was mostly oriented towards mining and agricultural areas and industrial and commercial cities of the United States. Emigration to America was not frequent until the end of the 19th century, so that immigration to Slavonia from Bosnia and Herzegovina was at one time more disturbing due to the uprisings there. From the second half of the 19th century to 1905 the migration of the Croatian people was constantly growing, despite the difficulties encountered in the new homeland, despite the American authorities who were constantly introducing restrictions into the immigration policy, in spite of the Government of Croatia and Slavonia which was warning of the difficulties the emigrants experienced while leaving for the USA and restrictions in issuing passports, in spite of the newspaper articles publishing the letters of disillusioned emigrants. The development of the wood-processing industry and construction of the railroad in Slavonia enabled the survival of a smaller number of people, mostly foreigners. The important issue of disintegration of Slavonian household cooperatives and agricultural crisis is mentioned, especially the change of the national population structure in Slavonia

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 557-573

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

caused by the emigration of Croatian population and immigration of German, Hungarian and other immigrants into Slavonia. Several generations of Slavonian emigrants remained in the new homeland as fully recognised citizens of the United States of America.

Key words: emigration, Slavonia, changes

Slawonische Archivmaterialien und Zeitungsartikel über kroatische Einwanderer in den USA ab der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bis 1905

Ivan BALTA
Philosophische Fakultät, Osijek

Der vorliegende Artikel beschäftigt sich mit der Analyse von slawonischem Archivmaterial, von Zeitungsartikeln und historiografischen Quellen über kroatische Einwanderer in den USA ab der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bis 1905. Die Ursachen der Auswanderungswelle waren wirtschaftlicher und politischer Natur: geringe landwirtschaftliche Erträge für Kleinbauern und Kleinpächter; Industrialisierung und eine wachsende Zahl von Lohnarbeitern; schnelles Bevölkerungswachstum; verstärkte Germanisierung und Magyarisierung Slawoniens, zumal durch ein großungarisches Programm; Parteienkonflikte und Bevölkerungszerschichtung. Die Bevölkerung Slawoniens hatte sich hauptsächlich die Bergbau- und Landwirtschaftsgebiete sowie die Industrie- und Handelsstädte der Vereinigten Staaten zum Ziel gemacht. Bis zum Ende des 19. Jahrhunderts war es eher selten, dass jemand nach Amerika auswanderte, sodass die Zuwanderung aus Bosnien und der Herzegowina, wo es zu Unruhen und Volksaufständen kam, zu einem Zeitpunkt weitaus größeres Kopfzerbrechen bereitete. Ab der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bis 1905 stiegen die Auswandererzahlen in Kroatien immer mehr an, trotz der vielen Schwierigkeiten, die die Menschen in der neuen Heimat erwartete: trotz ständiger neuer Einwanderungsbeschränkungen in den USA; trotz der Warnungen, die die Behörden Kroatiens und Slawoniens an Auswanderungswillige ergehen ließen; trotz Einschränkungen bei der Bewilligung von Ausreisegenehmigungen und trotz vieler Zeitungsartikel, in denen Briefe enttäuschter Emigranten veröffentlicht wurden. Die sich entwickelnde Holz verarbeitende Industrie und der Ausbau des Eisenbahnnetzes in Slawonien ermöglichten einer kleineren Zahl von Menschen, hauptsächlich Ausländern, von ihrer Arbeit zu leben. Der Autor verweist auf den wichtigen Punkt der Auflösung der slawonischen Großhaushalte und die Landwirtschaftskrise,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 557-573

BALTA, I.:
SLAVONSKI ARHIVSKI...

v.a. aber auf Veränderungen in der nationalen
Bevölkerungsstruktur Slawoniens, die durch die
Abwanderung kroatischer Bevölkerungsanteile und den
Zuzug deutscher, ungarischer sowie anderer Zuwanderer in
Slawonien hervorgerufen wurden. In den USA leben heute
die Nachfahren mehrerer Generationen slawonischer
Auswanderer.

Schlüsselwörter: Auswanderung, Slawonien, Veränderungen